

РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

к. е. н. *Онищук Ю. В.*

Україна, м. Вінниця, Вінницький національний аграрний університет

ARTICLE INFO

Received 09 April 2018

Accepted 26 April 2018

Published 01 May 2018

KEYWORDS

employment,
secondary employment,
unemployment,
labor market,
freelance,
European integration

ABSTRACT

The article deals with employment and unemployment problems of the population of Ukraine. On the basis of statistical data, an analysis of the system of socio-economic relations related to providing economically active population with workplaces and its participation in socially useful activities is carried out. The analysis of the problem makes it possible to point out that the socio-economic development of Ukraine should provide an opportunity to implement the labor aspect of the life of the population and a sufficient level of its income. Restrictions or lack of conditions for the realization of labor potential creates preconditions for labor migration. The flows of labor migrants reflect local labor markets through a significant outflow of the able-bodied population, which leads to social strain. It ultimately contributes to the liquefaction of the rural settlements network due to the disappearance of few small communities. State regulation of employment on the basis of market regulators is connected with professional labor markets, the formation of which in different regions has specific features. It is determined that the state promotes effective employment of the population, in particular by developing and implementing state and regional employment programs, optimizing the objects of education, health care, social protection, consumer services.

© 2018 The Author.

Вступ. Перехід України на європейський вектор розвитку супроводжується трансформаційними перетвореннями, які впливають на загальне макроекономічне становище країни, структуру національної економіки, це, в свою чергу, призводить до зниження рівня зайнятості населення країни, безробіття та трудової міграції громадян. Ця проблема є досить актуальною, оскільки ескалація кризових явищ присутніх останніми роками стає все більш динамічною, що несе в собі негативні наслідки в забезпеченні якісних параметрів ринку праці, недостатність залучення кадрового капіталу до економіки країни та, як наслідок, зниження рівня її економічної безпеки. Тому перед сучасною науковою спільнотою постає нагальна потреба у формуванні науково-методичного інструментарію вивчення питань трудової зайнятості населення, як однієї зі складових економічного виміру сучасного суспільства. Головним завданням є розробка концептуальних напрямків реалізації державної політики щодо збереження кадрового потенціалу та залучення молодого покоління до виробництва національного продукту, оскільки високий рівень безробіття має негативний вплив як на економіку країни, так і на суспільство загалом.

Результати дослідження. Зайнятість населення – найбільш узагальнена характеристика економіки, що передбачає самостійну або колаборативну участь працездатних членів суспільства в здійсненні будь-якого різновиду суспільно-корисної праці, яким вони забезпечують задоволення як своїх, так і громадських потреб. За економічною суттю, зайнятість є одним із найважливіших факторів функціонування і розвитку економіки, що відображає досягнутий рівень економічного розвитку, внесок живої праці в досягнення виробництва, через об'єднання виробництва й споживання. За соціальною суттю – тісно пов'язана із задоволенням людиною різних потреб у сфері праці: набуттям і підвищенням кваліфікації, трудових навиків, прагненням до творчості, самовираженням, а також задоволенням матеріальних потреб через доходи, які особа отримує за свою працю [7], так як для більшості людей робота є практично єдиною можливістю забезпечити себе засобами до існування [9]. Зайнятість населення не тільки створює матеріальні й духовні блага, а й змінює природу людини, розвиває її здібності, нахили й соціально необхідні якості, тобто формує людину як особистість. Таким чином, зайнятість населення виступає в суспільстві тим

фундаментом, завдяки якому змінюється соціальне становище людини в суспільстві, а також формується її соціально-професійний портрет як особистості [7].

У наші дні в сфері праці та зайнятості відбулися істотні зміни: у багатьох людей змінився соціальний статус, порушилися звичні інтереси і цінності, став простежуватися обмежений попит на працю і як наслідок – з'явилося безробіття [6], від якого в Україні найбільше потерпають молоді особи у віці від 15 до 24 роки. Основні причини такої тенденції слід вбачати у невідповідності рівня підготовки фахівців в Україні потребам виробництва і низьку конкурентоспроможність випускників вузів з більш досвідченими претендентами на робоче місце [7]. Серед причин молодіжного безробіття найбільш частіше зустрічаються такі:

- небажання роботодавців приймати на роботу недосвідчену та некваліфіковану молодь. Особливо це стосується молодих жінок, позаяк є висока ймовірність, що вони братимуть відпустки по догляду за дитиною та лікарняні;
- низькі офіційні зарплати для молодих працівників, які пропонуються на робочих вакансіях, і відповідно, небажання молоді їх заповнювати;
- високий рівень корупції при влаштуванні на вакансії, що користуються попитом, особливо в державних установах, на великих підприємствах.

Більшість зарубіжних країн приділяють особливу увагу питанням зайнятості та працевлаштування молоді, що доводить важливість державного управління даним напрямком в контексті його впливу на стан і процес розвитку державно-суспільних відносин. В Україні, своєю чергою, на цьому етапі розвитку національного державотворення немає загальної стратегії розвитку держави, національної ідеї. Тому нині в умовах євроінтеграції України, реальною є можливість поєднання вітчизняних традицій та зарубіжних підходів і методів у сфері позитивних здобутків із вдосконалення державного координування зайнятості [10].

Ще однією з причин безробіття є зниження соціальних стандартів, та як наслідок міграція працездатного населення за кордон в пошуках «кращого життя». Аналіз показників ВВП, ВВП на душу населення та середньої заробітної плати у перерахунку в долари США демонструють стрімке зниження рівня життя населення протягом останніх років. Так ВВП на душу населення у 2010 році становив 2974,0 доларів, а у 2017 вже 2459,0 доларів, а мінімальна зарплатня зросла за цей період всього на 17,5 доларів, а за умов скорочення ВВП та негативного торгівельного сальдо навіть незначний ріст зарплатні говорить про додаткову емісію грошової маси, що відповідно спонукає інфляційні процеси. У цих умовах ми спостерігаємо ситуацію, коли стимули для населення використовувати свою трудову активність в Україні повністю відсутні, а недофінансування державного бюджету призводить до зниження соціальних видатків та подальшої соціальної деградації.

Погіршення ситуації щодо зайнятості та безробіття спостерігалось в усіх регіонах, не дивлячись на військову агресію на Сході України. Рівень безробіття серед чоловіків і надалі є значно вищим, ніж серед жінок. В основному це пояснюється тим, що українські жінки довше живуть, довший період часу зберігають працездатність та мають менший рівень доходів і пенсій, що спонукає їх до трудової активності, у тому числі після досягнення пенсійного віку. Проте офіційні показники безробіття в Україні в декілька разів менше реальних. Це насамперед зумовлено прихованим безробіттям, крім того, масштаби реального безробіття недооцінені, оскільки в показниках зареєстрованого безробіття не охоплено осіб, які не були зареєстровані в Державній службі зайнятості, але вважалися би такими за визнаними у світі критеріями [7].

Оскільки в майбутньому Україна планує увійти до складу Європейського Союзу, то дослідження питання зайнятості доцільно проводити в порівнянні з показниками ЄС. Важливим для України є аналіз євроінтеграційного досвіду держав Центральної та Східної Європи. Головними проблемами для цих країн протягом десяти років є: високий загальний рівень безробіття та збільшення його тривалості; надвисокий рівень безробіття серед молоді; висока зайнятість у неформальному секторі економіки; старіння робочої сили та підвищення пенсійного віку; інтенсивна трудова міграція. Для України ризики євроінтеграції пов'язані, перш за все, з посиленням залежності економіки від зовнішніх факторів, масовими звільненнями працівників під час запровадження режиму вільної торгівлі. Стає зрозумілим, що ситуація вимагає сталого розвитку, створення нових робочих місць у контексті євроінтеграції України [11].

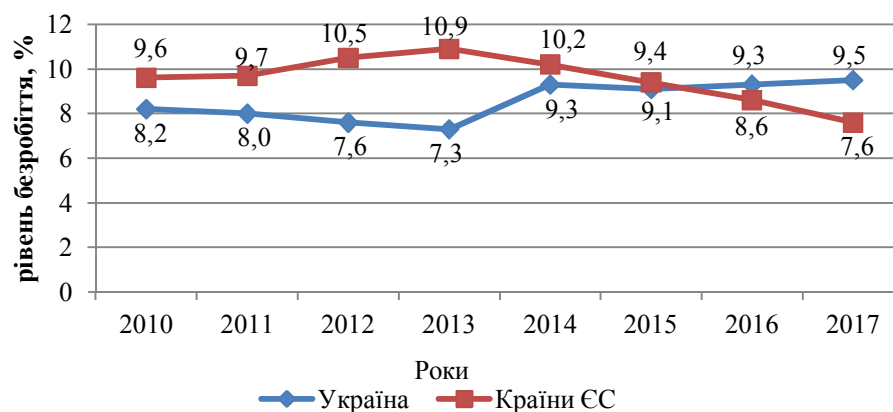

Рис. 1. Динаміка рівня безробіття в Україні та країнах ЄС
Джерело: узагальнено автором за даними [2], [3]

З рисунка 1 помітно, що рівень безробіття в країнах ЄС за період з 2010 по 2017 рік скоротився з 9,6 % до 7,6 %, що спричинено диверсифікацією виробництва та розвитком економіки країн-членів. В Україні ж навпаки за цей період даний показник зріс із 8,2 % у 2010 році до 9,5 % у 2017 році.

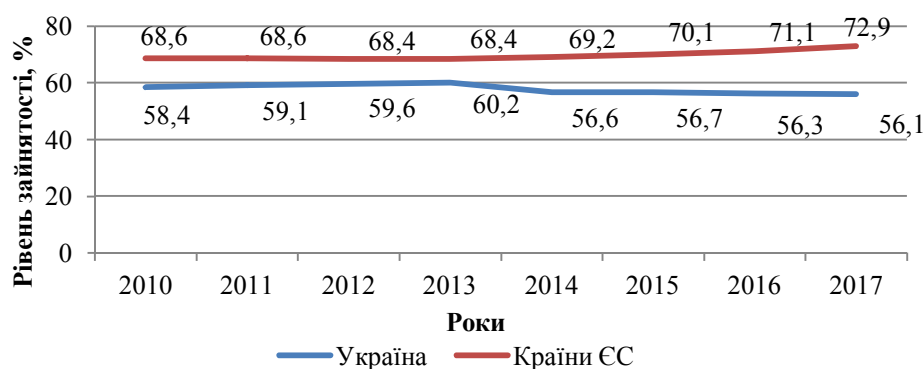

Рис. 2. Динаміка рівня зайнятості в Україні та країнах ЄС
Джерело: узагальнено автором за даними [2], [3]

Протилежним до рівня безробіття є рівень зайнятості, який ми можемо спостерігати на рис 2. Згідно даних Євростату у ЄС, станом на 2017 рік рівень зайнятості населення становить 72,9 %, що на 4,3 % більше від показника 2010 року. Україна значно поступається ЄС, оскільки тут зайнято лише 56,1 % населення.

Слід зауважити, що в Україні стають дедалі популярнішими нестандартні форми зайнятості (фріланс), оскільки люди, які займаються такою діяльністю, припиняють бути залежними від роботодавця і працюють на себе. Але такі форми зайнятості потребують регулювання з боку держави, оскільки в подібних відносинах ні роботодавець, ні найманий (офіційно чи неофіційно) працівник не мають жодних соціальних гарантій. Сьогодні неформальна зайнятість поширюється значними темпами і охоплює всі неформальні робочі місця як у неформальному, так і в офіційному секторах економіки. Так, у 2016 р. кількість неформально зайнятого населення зменшилась на 342,1 тис. осіб порівняно з 2015 р. і становила 4,0 млн осіб (24,3 % від кількості усього зайнятого населення). За гендерною ознакою самозайнятість виглядає так: 77,5 % жінок проти 72,1 % чоловіків, а в сільській місцевості більша, ніж у міських поселеннях відповідно 92,2 % та 44,8 % [12]. В країні головними причинами стрімкого поширення фрілансу в останні роки є бажання дуже значної частки вже зайнятих працівників знайти додаткові джерела доходів у зв'язку з кризою, а також – ширші можливості першого працевлаштування, у т.ч. для студентів, вищі розміри заробітків, свобода у виборі часу, місця і форми виконання роботи, загалом – ширші можливості самореалізації при вільному робочому графіку.

Вторинна зайнятість – теж є невід’ємним елементом будь-якого ринку праці. З одного боку, вторинна зайнятість є одним з елементів гнучкого ринку праці і, отже, інструментом підстроювання наявної на ринку праці робочої сили. Виконання цієї функції вторинною зайнятістю сприяє появі великої кількості підприємств, здатних швидко реагувати на зміну ринкової кон’юнктури. Але з іншого боку, найбільш мобільні працівники займуть більше одного робочого місця, а хтось залишиться зовсім без роботи. У зв’язку з цим актуальними є питання управління вторинною зайнятістю.

Вторинну зайнятість слід розглядати, як багатопланову проблему з різних сторін: економічної, юридичної, соціальної. В економічному плані вторинна зайнятість являє собою явище, орієнтоване на реалізацію як особистого, так і суспільного інтересу, на отримання додаткової заробітної плати, що дозволяє вториннозайнятому працівнику своєю працею забезпечити собі і своїй родині гідне існування, сприяти відтворенню своєї робочої сили і зростання ефективності суспільного виробництва.

При дослідженні вторинної зайнятості важливо враховувати, що вона має і соціальний характер, оскільки в сферу вторинної зайнятості залучені великі маси населення. Крім того, ця форма зайнятості має чітко виражені соціальні аспекти – вона сприяє формуванню і розвитку особистості. Завдяки вторинній зайнятості у людини розширюється свобода вибору не тільки місця, але і способу застосування своїх умінь, навичок і здібностей. Причому людина крім основної і додаткової роботи може мати ще підробітки на різних робочих місцях. Це теж буде вторинна зайнятість.

Внаслідок цього формування такої зайнятості важко прогнозувати, що загрожує такими соціально-економічними наслідками як зростання безробіття, зростання неформальної зайнятості, неможливість людини матеріально забезпечити своє існування і в цілому збідніння населення і т.д. У зв’язку з цим, очевидно, що в процесі вторинної зайнятості повинні бути привнесені елементи громадського та регіонального управління.

Саме тому, наприклад, в умовах кризових ситуацій, спаду промисловості, при наявності великого рівня безробіття вторинну зайнятість слід обмежувати, так як такі обмежувальні заходи дозволять вивільнити робочі місця і відповідно зменшити чисельність безробітних. Але в той же час вторинну зайнятість не можна забороняти повністю, інакше вона піде в тінь, і, як наслідок, можливо згорання малого бізнесу, так як там працює досить велика кількість вториннозайнятих працівників. Щоб знизити негативне ставлення до обмежувальних заходів, регулюючі дії можна застосовувати до окремих груп зайнятого населення, а не до всього населення. В умовах же економічного підйому країни, складну демографічну ситуацію в суспільстві, брак трудових ресурсів вторинну зайнятість необхідно, навпаки, розвивати і стимулювати, створюючи вигідні умови для громадян, що дозволить деяким чином компенсувати недолік працездатних громадян, підвищити якісне використання наявних трудових ресурсів [6].

В Україні питання ні вторинної ні дистанційної зайнятості практично не регулюються на державному рівні. Тому проблеми, з якими стикаються такі працівники, стають серйозними перепонами на шляху до успішного розвитку їх трудового потенціалу. Важливим завданням держави і громадянського суспільства у цьому напрямі є врегулювання правових питань дистанційної зайнятості, посилення захисту інтелектуальних прав, підтримка розвитку відповідних навчальних закладів для підвищення якості підготовки спеціалістів у сфері ІТ. Стратегічно важливою метою є створення в Україні сприятливого середовища для розвитку бізнесу, для комфортного проживання, для бажання жити і працювати в рідній країні [1].

Вибір європейського вектору розвитку та укладання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами, потребує нагальних змін у політиці на вітчизняному ринку праці. Це, у свою чергу, актуалізує необхідність вивчення європейського досвіду практичної реалізації Стратегії як складової механізму оптимізації зайнятості економічно активного населення віком понад 45 років. Однак, нині одними із найсуттєвіших чинників впливу на сферу зайнятості економічно розвинених країн Євросоюзу є такі демографічні чинники, як зниження рівня народжуваності, зростання тривалості життя та старіння населення [4]. Ситуація, що склалася в Україні в останні роки, вимагає невідкладного реформування механізмів регулювання ринку праці та запровадження адекватних заходів для стимулювання зайнятості населення. Державне регулювання зайнятості населення на основі ринкових регуляторів пов’язане з професійними ринками праці, формування яких в різних регіонах має специфічні особливості. Держава сприяє ефективній зайнятості населення, зокрема шляхом розробки і реалізації державної та регіональних програм зайнятості населення. Врахування особливостей професійних ринків праці дозволяє передбачити основні напрями

використання важелів законодавчого, правового, наукового, економічного та організаційного характеру [5].

З аналізу досвіду європейських країн слідує, що для пом'якшення проблем на ринку праці необхідно здійснити певну сукупність перетворень, що дозволить створити більш ефективну систему зайнятості країни:

- докорінно змінити пасивні методи впливу політики зайнятості на активні, тобто сприяти створенню додаткових робочих місць, самозайнятості та перепідготовці незайнятого населення;
- створити сприятливий інвестиційний клімат, що в подальшому сприятиме зростанню кількості робочих місць;
- прийняти ряд законодавчих актів щодо регулювання трудових відносин між працівником та роботодавцем;
- провадити постійний контроль за укладанням та виконанням колективних договорів на підприємствах усіх форм власності;
- створити сприятливі умови для розвитку малого бізнесу [7].

Регулювання спільного європейського ринку праці не носить жорсткого характеру: кожна країна здійснює власні програми зайнятості, на рівні ЄС здійснюється їх координація, вироблення загальноєвропейської стратегії зайнятості та допомога окремим країнам, що недостатньо просуваються на шляху виконання стратегії. Також на спільному європейському рівні чітко визначені мінімальні трудові права та гарантії найманим працівникам. Це питання також є актуальним для України, оскільки тіньовий ринок праці, частка якого є досить значною, створює можливості для зловживання роботодавцями своїм становищем на ринку праці, більш вигідним, ніж у найманих працівників.

Слід зазначити, що протягом останніх років у розвинутих країнах світу пріоритетного значення набуває активна політика зайнятості, спрямована не на подолання безробіття шляхом забезпечення будь-якими робочими місцями осіб, зареєстрованих як безробітні, а на вдосконалення якісних характеристик працездатного населення, що сприяє зростанню продуктивності зайнятості населення. В кожній європейській країні на сьогодні зроблені та застосовуються різні види та моделі політики зайнятості, однак спільною їх рисою є визнання пріоритетності інвестицій у розвиток конкурентоспроможності трудового потенціалу замість витрат на допомогу безробітному населенню. Тому активну політику зайнятості доцільно трактувати як систему інституційних, правових та економічних інструментів впливу на рівень економічної активності населення, його мотивацію до праці, а також на мобільність та конкурентоспроможність працівників[8].

Вбачаємо розв'язання проблеми безробіття молоді, в напрямках:

- розробка інноваційних механізмів, форм і методів технологічно ефективної комунікації;
- консультування та двостороння взаємодія органів державної влади з громадськими організаціями і молоддю, що передбачають забезпечення підвищення прозорості процесів надання молоді державних послуг, усунення стримувальних адміністративних бар'єрів;
- запровадження грантів Президента України щодо підтримки молодіжних ініціатив, спрямованих на розв'язання проблеми зайнятості молоді;
- вирішення питання належного фінансування молодіжних центрів праці шляхом створення їх ефективної мережі зі статусом бюджетних установ за принципом мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді або шляхом використання можливостей місцевого самоврядування (надання регіональним молодіжним центрам праці статусу комунальних підприємств при обласних радах).
- розширення можливостей для працевлаштування молоді за допомогою заходів щодо зміцнення зв'язків між системою освіти.

З огляду на окреслений комплекс проблем у сфері розвитку ринку праці, доцільно рекомендувати таке уповноваженим органам влади у боротьбі з безробіттям:

- розробити ефективні стратегії унормування нетипових форм зайнятості: прийняти нові спеціальні нормативно-правові акти, зважаючи на досвід зарубіжних країн, зокрема, Закон України «Про дистанційну працю»;
- розробити типову форму трудового договору з дистанційної роботи;
- запровадити сучасні підходи до експертного прогнозування ринку праці та безробіття;
- активізувати науковий пошук у напрямі трудової мотивації та трудових орієнтацій молоді;
- забезпечити ресурсну, інформаційну та суспільну підтримку самозайнятості населення та успішної реалізації підприємницької ініціативи.

Висновки. Сучасний ринок праці характеризується наступними негативними тенденціями, а саме: зниженням рівня зайнятості, зростанням кількості безробітних, професійно-кваліфікаційним дисбалансом та неоднорідністю кон'юнктури на ринку праці, постійно зростаючою кількістю переселенців та складнощами у їх працевлаштуванні відповідно до досвіду роботи чи освіти, що потребує подальшого вивчення та пошуку шляхів вирішення цих проблем. Шляхи їх розв'язання охоплюють низку заходів комплексного характеру, які стосуються вдосконалення законодавства України, котре має бути приведене у відповідність до міжнародних норм і принципів; запровадження механізму захисту внутрішнього ринку праці через інтеграцію України в європейський простір; забезпечення збереження ефективно функціонуючих робочих місць та створення нових робочих місць; створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності безробітних; вироблення державних та регіональних програм боротьби з молодіжним безробіттям. Процес інтеграції з Європейським Союзом вимагає від України здійснення широкого спектру реформ, у тому числі й у сфері трудових відносин. Обов'язковою умовою формування передумов для економічного зростання є подолання проблем високого рівня безробіття (явного та прихованого) та низкопродуктивної зайнятості значної частини населення, які є характерними для України на даний час. З цієї причини все більшої значимості набувають дослідження міжнародного досвіду у сфері забезпечення продуктивної зайнятості. Недосконалість структури зайнятості, низька продуктивність праці в Україні є одночасно і наслідком глибокої економічної кризи, і одною з перешкод на шляху до її подолання, а високий рівень неформальної зайнятості, відсутність дієвих механізмів запобігання неофіційному працевлаштуванню, негативно впливають на вітчизняний ринок праці, суттєво знижують надходження до пенсійного фонду та обмежують можливості фінансування соціальних програм, у тому числі і тих, які могли б спрямовуватися на підвищення конкурентоспроможності трудових ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грішнова О. А., Савченко О. О. Фріланс: нові можливості і проблеми реалізації трудового потенціалу / О. А. Грішнова, О. О. Савченко // Ринок праці та зайнятість населення. – 2016. – № 1. – С. 8 – 12. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rpzn_2016_1_3
2. Офіційний сайт служби статистики Європейського Союзу. Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>;
3. Офіційний сайт державної служби статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>;
4. Нартюк О. В. Стратегія «Європа 2020» як складова механізму оптимізації зайнятості населення в країнах ЄС / О. В. Нартюк // Соціально-трудова відносина: теорія та практика. - 2015. – № 2. – С. 201 – 207. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2015_2_26;
5. Добренко О. Напрями удосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання професійного ринку праці / О. Добренко // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 7. – С. 44 – 49. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2014_7_9;
6. Качан Г. М. Регулювання вторинної зайнятості України / Г. М. Качан // «Молодий вчений». – 2017. – №2 (42). – С. 257 – 262;
7. Хомяк М. Я. Аналіз сучасного стану зайнятості та безробіття в Україні / М. Я. Хомяк // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2015. – Вип. 4. – С. 141 – 146. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2015_4_30;
8. Звонар Й. П. Активна політика зайнятості в країнах Європейського Союзу та можливості її застосування в Україні / Й. П. Звонар // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка. - 2015. - Вип. 2(1). - С. 145-150. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2015_2_%281%29_27;
9. Бондаревська К. В. Нетрадиційні форми зайнятості населення та їх розвиток / К. В. Бондаревська, В. В. Криша // Молодий вчений. – 2017. – № 11. – С. 1107-1111.
10. Бондаренко Н. Соціально-правові аспекти зайнятості в Україні [Електронний ресурс] / Н. Бондаренко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. - 2016. - № 1. - С. 133–144.
11. Могильний О. М. Соціально-економічні та правові аспекти мінімізації ризиків у сфері зайнятості України : євроінтеграційний дискурс / О. М. Могильний, М. В. Судаков // Ринок праці та зайнятість населення. — 2015. — № 1. — С. 65–68.
12. Гетьман О. О. Ефективна зайнятість як запорука безпеки ринку праці / О. О. Гетьман // Науковий погляд: економіка та управління. - 2017. - № 2. - С. 5–18